

MIESTO VIZIJA ARCHEOLOGO ŽVILGSNIU (ALTERNATYVUS XIV–XVI A. KAUNO MIESTO RAIDOS MODELIS)

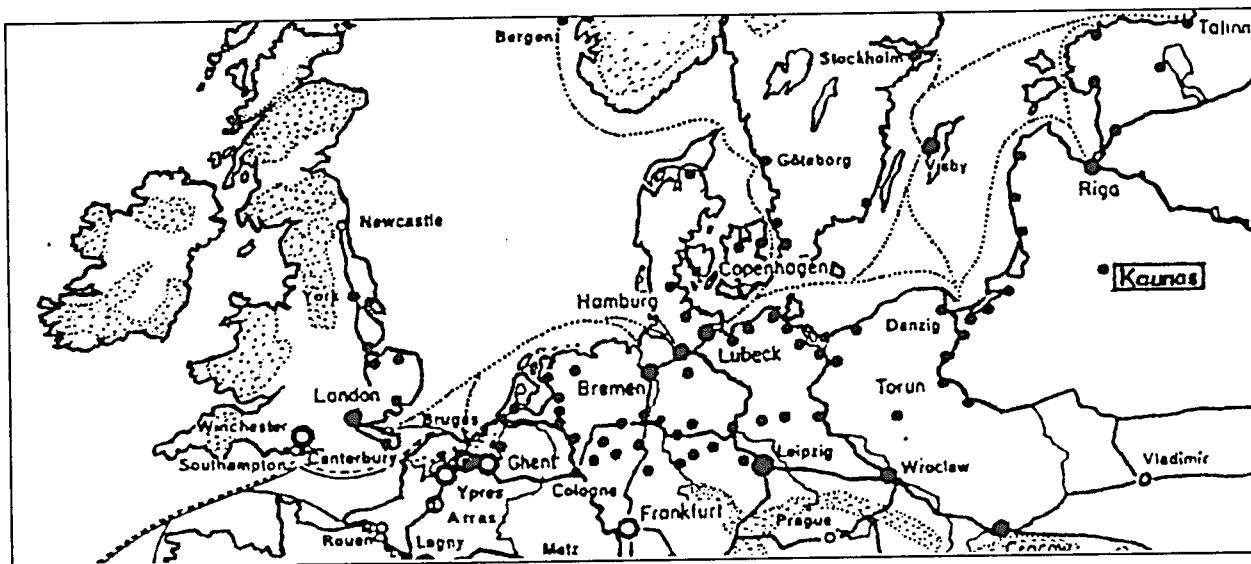
MINDAUGAS BERTAŠIUS

Tyrinédami miestų istoriją architektūros istorikai paprastai remiasi tam tikru viduramžių miesto evoliucijos modeliu. Toks retrospektyvinis modelis dažniausiai paremtas architektūros stilių kaita (gotika – renesansas – barokas). Tačiau netgi žymiausių architektūros paminklų datavimas nėra tikslus, bandant tiksliau datuoti atskirus statybos etapus išskyla įvairiausių problemų. Dar daugiau klausimų ir abejonių tyrinėtojiui atsiranda bandant datuoti įprastinius miestiečių namus – viduramžių biurgerio gyvenamąjį namą. Šiuo atveju, mechaniškai taikant minėtą metodą, tokie kriterijai kaip architektūrinis stilius, statybų technologija ar pastato funkcija tampa gana paviršutiniški, o jų taikymas veda prie klaidų bei neteisingų išvadų (Velimski, 1990, p. 121). Tad seniausias pastatų istorijos laikotarpis, taip pat miestų istorijos pradinis etapas atkuriamas tik hipotetiškai, neretai argumentu tiesiog tampa autoriteto nuomonė (žr. Lietuvos, 1987).

Vis dėlto galimas visai kitas – alternatyvus – miesto raidos modelis, paremtas archeologinių tyrimų medžiaga. Paprastai toks modelis yra žymiai sudėtingesnis, įvairesnis, o kartais ir visiškai kitas nei architektūros istorikų siūlomas. Archeologinių tyrimų metodai neblogai pritaikyti tam tikriems specifiniams procesams tirti – miesto atsiradimo klausimui, skirtingų laikotarpių miesto architektūrinei išraiškai charakterizuoti: erdvės suplanavimui pastate, sklype bei mieste, gyventojų

materialinei kultūrai, socialinių procesų ypatybėms nagrinėti. Miesto archeologija šiuo metu sprendžia tris esminius klausimus – a) viduramžių miesto atsiradimas (lokacija, planas, sklypai ir jų užstatymas), b) statybų būdai ir formos, c) miesto materialinė kultūra. Kauno senamiesčio (XIV–XVII a.) archeologinių tyrimų duomenimis paremtas raidos modelis – labai tinkamas pavyzdys šiems samprotavimams aptarti.

Istorijoje gerai žinomas miestų kūrimosi procesas, susijęs su miesto teisių įgijimu ir apėmęs visą Vidurio Europą, – miesto lokacija ir teisių suteikimas. Baltijos regioną ši miestų planavimo ir kūrimo banga pasiekė kiek vėluodama – XIII a., o Lietuvą tik XIV a. pabaigoje. Žinoma, kad Oderio ir Vyslos regione šis procesas vyko XII–XIII a. Rytų Pabaltijyje šiuo periodu miestai kurti remiantis Liubeko modeliu – Ryga, Talinas, Klaipėda. Lietuvoje dėl karų šis procesas vėlavo, tačiau XIV–XV a. sandūroje jau žinomi keli miestai, įgiję Magdeburgo teisę (Vilnius, Kaunas). Dalis naujai lokuotų miestų tampa Hanzos sąjungos nariais (1 pav.; Kaunas – kaip vokiškosios miestų kultūros skverbimosi į Rytus išraiška; il. iš Benevolo, 1998, p. 36). Tad miesto planavimo principų taikymas išreiškia politinį viduramžiškosios Europos diktatą (mūsų atveju – vokiškosios Šiaurės Europos) bei vėlyviausią Europos tapsmo fazę: įkvėptos tikėjimo ir spaudžiamos gyventojų prieaugio didelės jėgos buvo mestos nekrikščioniškų tautų žemėms pasisavinti

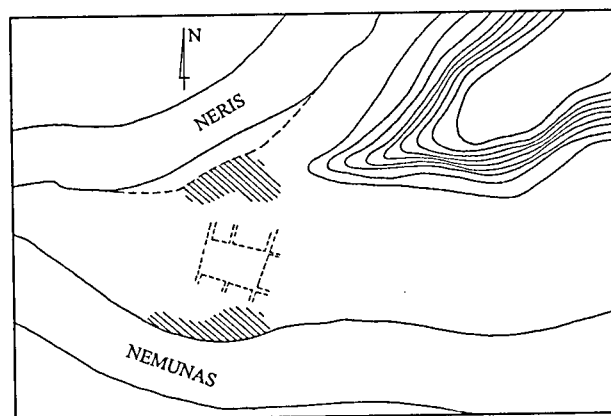
1 pav. Hanzos miestai XIV–XV a. sandūroje.
Fig. 1. Hanza cities at the confluence of the 14th–15th centuries.

(Barber, 1995, p. 17). Per kelis šimtmečius (XII–XIV amžiai) miesto steigimo procesas supaprastėjo – tam tikros teritorijos administratorius galėjo nusamdyti agentą ar lokatorių tokiam procesui vykdyti.

Urbanistų siūlomo retrospektyvinio ir alternatyvaus, archeologiniais tyrimais pagrįstų miesto raidos modelių skirtumus nulėmė pastarųjų poros dešimtmečių archeologinių tyrimų medžiaga ir atradimai. Jie atskleidė įdomių ir netikėtų miesto raidos aspektų. Vienas jų – miesto įkūrimo ir planavimo klausimas.

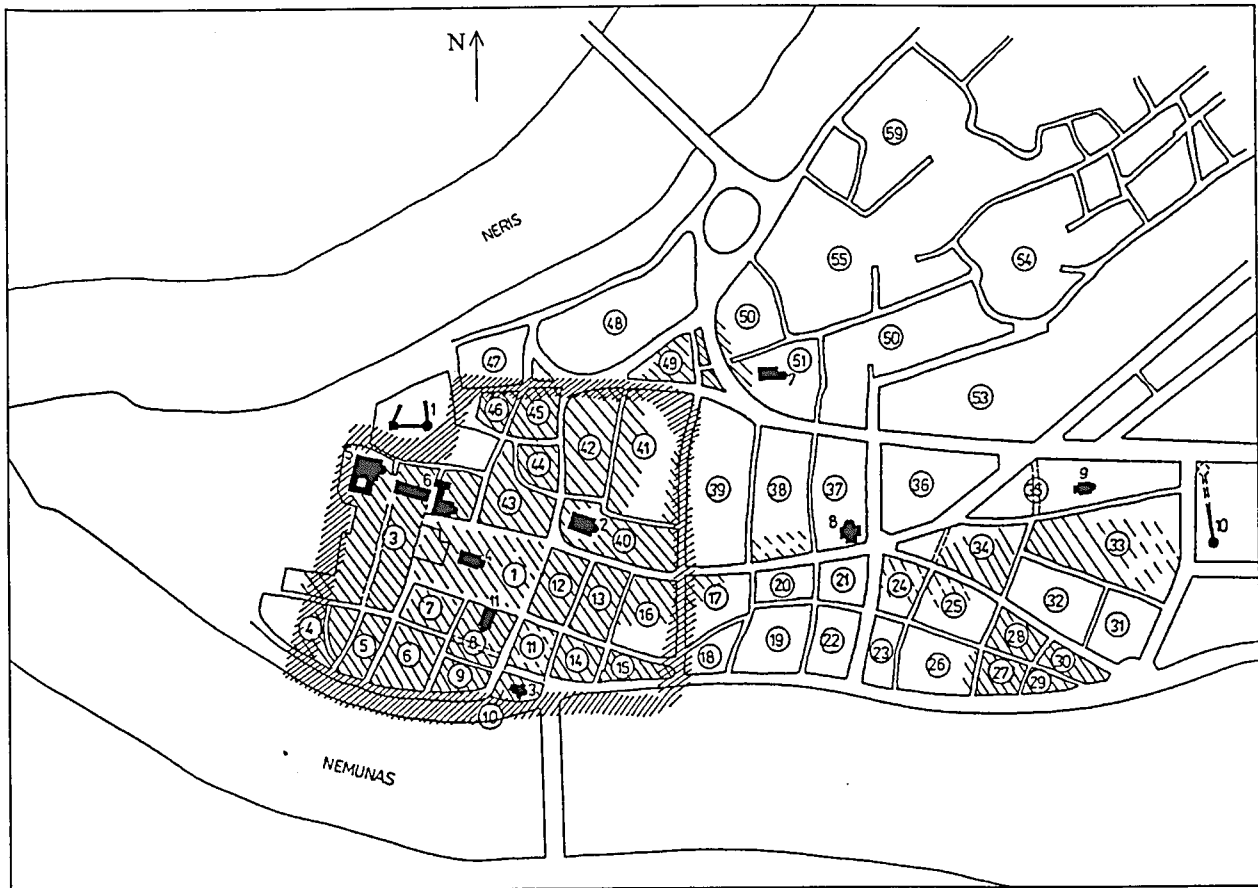
Kauno senamiesčio centrinė dalis pasižymi pabrėžtinai taisyklingu planu. Miesto vietą nulėmė palankios hidrografinės sąlygos – jis įkurtas slėnyje, iš trijų pusių supamas upių bei upelio vagos (2 pav.). Įsikūrusios upių pakrantėse nuo senesnių laikų čia egzistavo dvi gyvenvietės, datuotos VI–XIV a. laikotarpiu (Bertašius, 1998, p. 368; Mekas, 1993, p. 6). Tarp jų plytėjo tuščia žemutinės salpinės terasos pakiluma.

Vokiečių kolonistų bendruomenė turėjo daug reikšmės įkuriant Kauną ir organizuojant miesto gyvenimą. Po vidaus kovų su Jogaila, užėmęs Ukmergės, Merkinės, Gardino piliis, Vytautas įsitvirtina vakarietėje Lietuvos dalyje. Prūsų pirkliai kreipia žvilgsnį į

2 pav. ≡ – ankstyvosios gyvenvietės, datuotos VI–XIV a.
M. Bertašiaus brėž.
Fig. 2. ≡ – settlements dated to 6th–14th cent.

Lietuvą: 1398 metų Salyno taikos sutartimi Ordinas gavo iš kunigaikščio teisę prekiauti ir Kaune steigti faktoriją, kurios vadovavimą greitai perima Dancigo pirkliai (Butkus, Oksas, Vaškelis, 1989, p. 13). Istorikų diskusijos miesto teisių klausimu (Kiaupa, 1979; 1992) vis dėlto nepaskatino urbanistų pakeisti nuomonės dėl miesto planavimo XVI a. viduryje (Lietuvos, 1987, p. 191). Tenka pažymėti, kad netgi kalbant apie naujo miesto įgytas teises paprastai užmiršamas miesto

3 pav. Senamiesčio teritorijos planas.

≡ – riba, apibrėžianti pirminę senamiesčio teritoriją, ≡ – redukcinėje aplinkoje išdegtos keramikos (XV a.) radimviečių išplitimas, ①②③... – kvartalų numeriai, 1 – pilis; 2 – Šv. Petro ir Povilo katedra – parapiinė bažnyčia; 3 – Šv. Mergelės Marijos bažnyčia (pranciškonų, Vytauto bažnyčia); 4 – Rotušė, 5 – Šv. Jurgio vienuolynas ir bažnyčia; 6 – Šv. Trejybės bažnyčia ir vienuolynas; 7 – Šv. Mikalojaus bažnyčia; 8 – Dievo Kūno bažnyčia (dominikonų vienuolynas); 9 – Šv. Gertrūdos bažnyčia; 10 – gynybiniai XVII a. pr. įtvirtinimai; 11 – Šv. Pranciškaus Ksavero jėzuitų bažnyčia. *M. Bertašiaus brėž.*

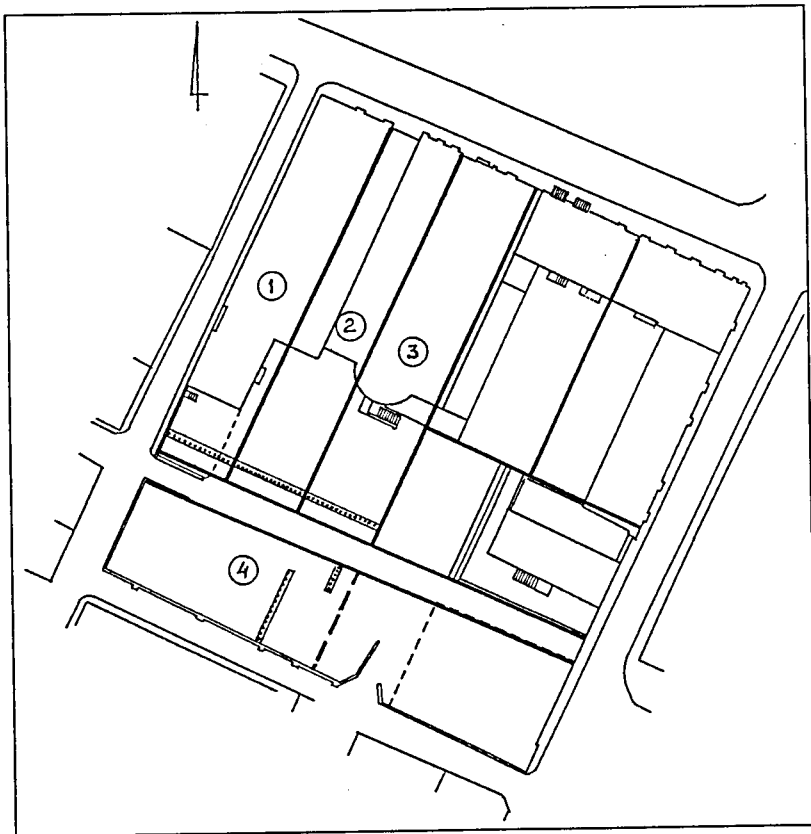
Fig. 3. ≡ – primary territory of the old town, ≡ – the reducible baked pottery dated to 15th cent.

①②③... – the number of block, 1 – Old castle; 2 – St Peter's and St Paul's Cathedral – a parish church; 3 – St Mary's (Franciscan) Church (Vytautas Church); 4 – Town Hall; 5 – St Georg's (Bernardine) Abbey; 6 – Holly Trinity Church and monastery; 7 – St Nicholas' Church; 8 – The Church of the Lord's Body and the Diminican Monastery; 9 – St Gertrude's Church; 10 – Defensive fortifications from beginning of 17th century; 11 – St Francis Ksaver Church.

lokavimo (įkūrimo) ir turėjusio atlikti šį darbą lokatoriaus klausimas.

Tuo tarpu miesto planas yra iškalbingas – jis atitinka pagrindinius naujai kuriamo viduramžių miesto struktūros principus (aikštė, taisyklingi kvartalai, gatvės bei jų išdėstymas). Archeologinė medžiaga atskleidė šios ankstyvosios miesto kūrimo fazės ženklus.

Aiškeja (3 pav.), kad pirminė teritorija buvo tarp dviejų upių esančio slėnio pakilumoje ir apėmė apie 20 ha plotą. Centre išplanuota 2,6 ha aikštė, kurią supo taisyklingi kvartalai su miestiečiams skirtais sklypais (planas atitinka Kulmo – dab. Chelm Lenkijoje – modelį). Besikuriantiems gyventojams buvo garantuojama Magdeburgo teisė. Parapiinė bažnyčia statyta aikštės

4a pav. Senamiesčio 8-ojo kvartalo tiriamų sklypų schema, kurioje pažymėtos kultūrinio sluoksnio tyrimo vietos. *M. Bertašiaus brėž.*
Fig. 4a. Layout of 8th block of town with parcels.

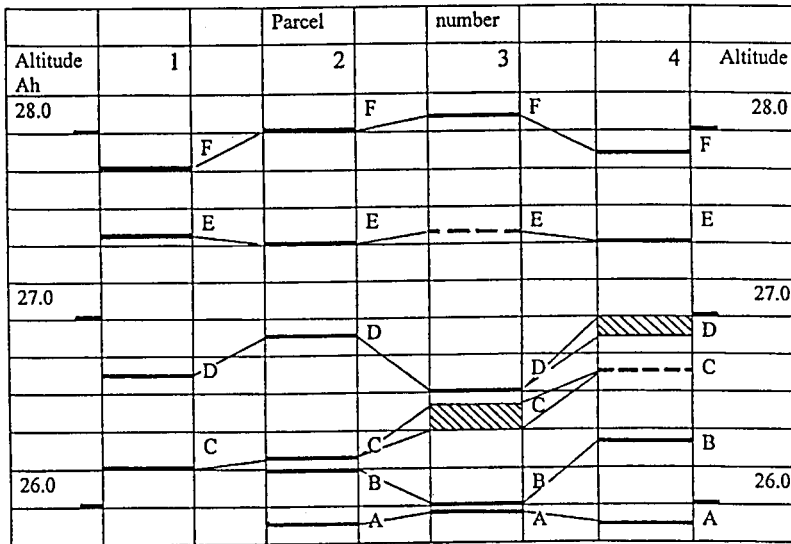
kampe, Šv. Mergelės Marijos (Vytauto) bažnyčia ir kapinės įrengtos prie upės. Pirminė geografinė aplinka labai palanki miesto lokavimui – iš visų pusių miesto centrą riboja neaukštas šlaitas. Įvairiomis progomis atliktų archeologinių tyrimų metu pavyko atrasti jo likučius. Tyrimų metu buvo surinkti duomenys apie miesto planą, kvartalus ir sklypus. Iki 1542 m. pradėtos Rotušės statybos jau gerą pusantro šimto metų vyko intensyvus visuomeninis gyvenimas – tą patvirtina sudėtinga, gausi radinių kultūrinio sluoksnio struktūra.

Didelė dalis tyrimų apėmė miesto kvartalus ir sklypų teritoriją. Taip buvo sukaupta gausi informacija apie statybų eigą, apie sklypo užstatymo etapus ir tų etapų kaitą, apie medinių ir mūro pastatų santykį. Kai kuriose vietose aptinkama iki 5–7 skirtingo laikotarpio stratigrafinių horizontų su medinių statinių likučiais,

datuojamų XV–XVI a. pradžia. Tai labai intensyvi miesto užstatymo raida. Daugeliu šių atvejų akivaizdu, kad pastatų vieta sklype beveik nesikeičia, jie statomi vis toje pat vietoje. Įdomu tai, kad ir sklypo ūkinė dalis (t. y. pagalbiniai, gamybiniai, ūkiniai statiniai) išlieka toje pat vietoje. At randama daug ūkinės veiklos ženklų – įvairios paskirties krosnių likučių, laikinų pastatų, kiemo įrenginių. Sklypo gilumoje miestietis paprastai įrengdavo daržą, pašiūrę, čia būdavo iškasama atliekų duobė.

Gausi tyrimų medžiaga leidžia palyginti kultūrinio sluoksnio raidą įvairiose senamiesčio vietose. Lyginant gretimuose sklypuose susidariusį kultūrinį sluoksnį išaiškėjo skirtingo gyvenimo ritmo požymiai. Netikėtą, bet iškalbingą vaizdą matome lygindami kultūrinio sluoksnio struktūrą ir jo raidą gretimuose vieno kvartalo sklypuose (4a, 4b pav.).

Palyginimui pasirinkta 8-ojo senamiesčio kvartalo tyrimų medžiaga (dab. Jėzuitų bažnyčios, vienuolyno ir mokyklos kompleksas; Bertašius, 1987; 1992; 1995). Kvartalas yra centrinėje senamiesčio dalyje, greta miesto turgavietės (Rotušės aikštės). Šis palyginimas atskleidė tą faktą, kad gretimų sklypų kultūrinio sluoksnio raida (kartu ir istorinė raida) vyko nepriklausomai. Tam tikro laikotarpio paviršiaus altitudė gretimuose sklypuose yra skirtinga. Toks reiškinys pastebimas nuo pat XV amžiaus. Tad galima spręsti apie savarankišką kiekvieno sklypo istorinę raidą. Visa tai tiesiogiai įrodo, kad miesto teritorija buvo padalinta sklypais, kurie individualiai užstatinėjami nuo XV a. Sklypų ribos nekinta iki XVII a. pabaigos. Tokia raida pastebima net sklypo gilumoje, kur kultūrinio sluoksnio pokyčiai yra mažiau išraiškingi nei reprezentacinėje sklypo dalyje,

4b pav. Senamiesčio 8-ojo kvartalo sklypų sluoksnio diagrama: 1, 2, 3, 4 – sklypų (posesijų) numeriai; 26.0, 27.0, 28.0 – absoliutus aukštis (altitudė); A, B, C, D, E, F – skirtingų laikotarpių kultūriniai horizontai, datuoti: A datuotas XV amžiumi, B datuotas XVI a. viduriu, C – XVI a. pabaiga–XVII a. pradžia, D datuotas XVII a. viduriu, E – XVIII a. pabaiga–XIX amžiumi, F datuotas XX a. viduriu.

M. Bertaišius brėž.

Fig. 4b. Stratigraphic layers: A – dated to 15 th century, B – mid of 16 th cent., C – end of 16 th – early 17 th cent., D – mid of 17 th cent., E – end of 18 th – 19 th cent., F – mid of 20 th cent.

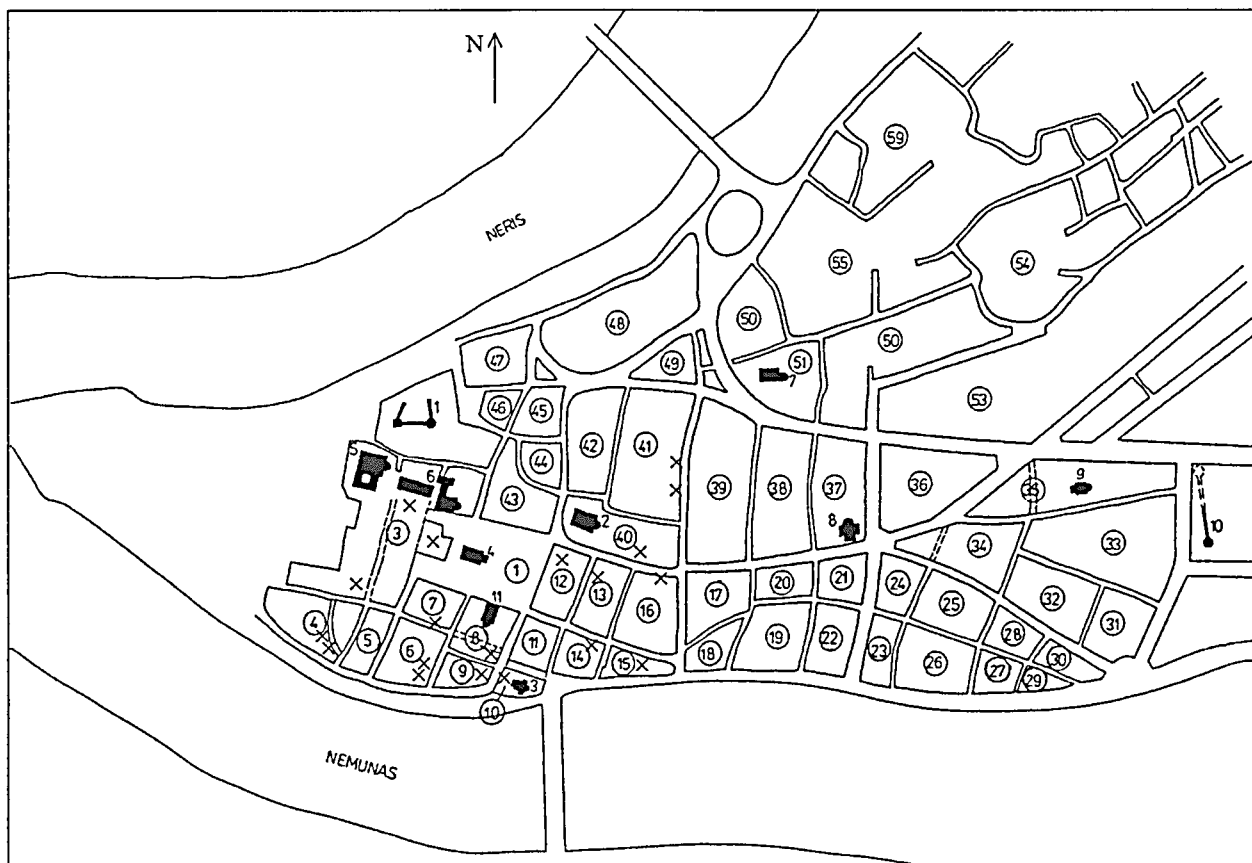
buvusioje arčiau aikštės. Tad susisteminta kiekvieno kvartalo archeologinių tyrimų medžiaga tampa svariu argumentu miesto raidai nušviesti.

Gatvių tinklas per šimtmečius nekito, gatvių tyrimams kastose perkasose ankstyviausias kultūrinio sluoksnio horizontas ar jo formavimosi pradžia siejama su XIV–XV a. sandūra. Tačiau net ir šio laikotarpio paviršius aptinkamas ne tik centrinėje dalyje, bet ir kai kuriuose miesto pakraščiuose. Tad jau ankstyviausias XV a. miesto periodas išsiveržia už lokalizuoto miesto ribų. Archeologiniai tyrimai byloja apie pastovų kultūrinio sluoksnio augimą gatvių vietose. Nežinoma atveju, kad gatvė būtų įrengta miestiečio sklypo vietoje ar, atvirkščiai, gatvės sluoksnį dengtų pastato, kiemo ar daržo liekanos. Kai kuriais atvejais galime kalbėti tik apie gatvės pločio pokyčius. Visa tai – argumentai, kad miestas įkurtas, planuotas ir pradėtas užstatinėti vienu metu. Galiausiai XV–XVI amžių sandūroje apgyvendintą terito-

riją išryškina ir gotikinių bažnyčių išsidėstymas (3 pav.). Šis išsidėstymas sutampa su tuo pačiu laikotarpiu datuojamo kultūrinio horizonto išplitimu miesto teritorijoje.

Tyrimų metu atidengti medinių įtvirtinimų likučiai, jie juosė naujai įkurtą miestą iš pietryčių pusės ir datuoti XV a. pradžia (Oksas, 1989, p. 4). Rytų pusėje lokuotą miestą ribojo upelio vaga. Archeologiniai duomenys patvirtina spėjimus, kad čia taip pat galėjo būti įtvirtinimai: šiaurės pietų kryptimi dab. M. Daukšos g. vietoje tęsiasi ištisinis iki 4 m storio kultūrinis sluoksnis, susidaręs buvusio staus šlaito vietoje. Labai tikėtina, kad šlaitas buvo dirbtinai formuojamas, galbūt viršuje stovėjo medinė aštriakuolių tvora – nors tiesiogiai tą patvirtinančių duomenų nėra.

XV amžiaus pabaigoje buvo pastatyta keletas gotikinių bažnyčių. Jų išsidėstymas senamiestyje atskleidžia XV–XVI amžių sandūroje jau visiškai apgyvendintą miesto teritoriją, toli peržengusią pirminio miesto ribas (3 pav., Nr. 2, 3, 5, 7, 9 bažnyčios). Tai gana tiksliai sutampa su XV amžiui charakteringos keramikos ir kitų dirbinių radimvietėmis. Iki vadinamojo miesto suplanavimo XVI a. viduryje sudėtingas kultūrinis sluoksnis jau buvo susiformavęs beveik dvigubai didesnėje teritorijoje, nei užėmė pirminis planuotas miestas. Sluoksnis pasižymi sudėtinga struktūra, matyti daug gaisrų, medinių pastatų pėdsakų, organikos liekanų, vienas kitą keičia įvairių tipų grindų paviršiai (lentų, molio aslos, akmenų). Nuo XVI a. vidurio imta daugiau statyti mūro pastatų, kurie įsivyrąja XVI–XVII a. sandūroje. Visa tai liudija apie vykusį intensyvų visuomeninį gyvenimą, miestas žengė į ekonominio pakilimo laikotarpį.

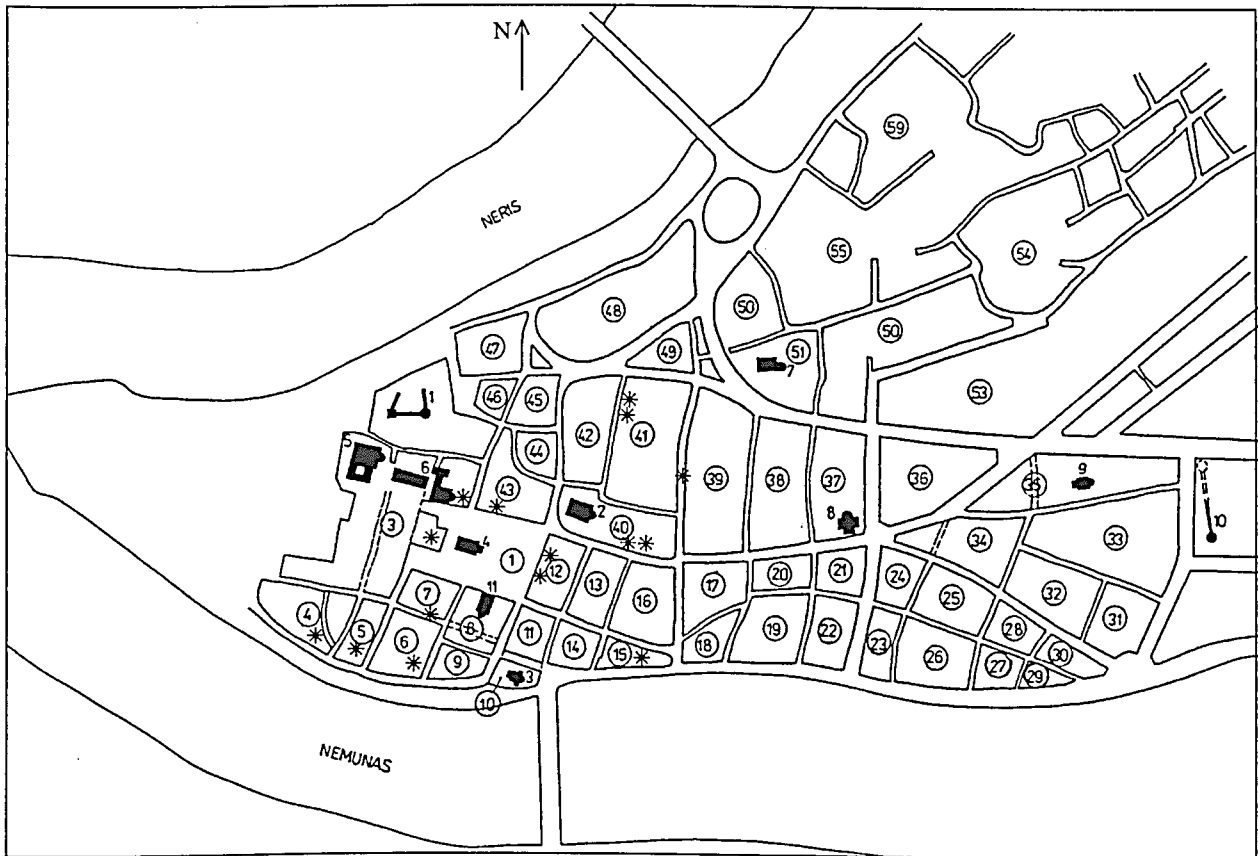

5 pav. X – puodyninių koklių, datuotų XV amžiumi, radimvietės senamiestyje. M. Bertašiaus brėž.
Fig. 5. X – the sites with pot tiles on the old town area.

Palyginę Kauno miesto archeologinę medžiagą su aplinkiniuose kraštuose naujai lokuotų miestų tyrimais, atrandame labai daug panašumų ir bendrų charakteringų bruožų: pietrytiniame Pabaltijyje, Šiaurės Vokietijoje bei kitur – Livonijoje, Lenkijoje, Prūsijoje, Čekijoje – miesto kūrimosi procesą išreiškia tas pat modelis (Rębkowski, 2001; Piekalski, 1997; Bogucka, Samsonowicz, 1986). Tad Kauno archeologinių tyrimų rezultatus vertinant urbanistiniu aspektu, miesto įkūrimo klausimas turi būti suvokiamas kitaip nei dabar įprasta.

Viduramžių miesto kultūrinio sluoksnio datavimą didele dalimi lemia keramika, tad buvo pabandyta charakterizuoti didžiausią vėlyvųjų viduramžių keramikos grupę (Bertašius, 1993). Puodų gamybos būdai išreiškia naujausias ir pažangiausias technologijas, svarbią

reikšmę turėjo sugebėjimas paruošti tinkamą molio masę, nuo to priklausė modeliavimo būdas. Tikslus įvairaus grūdėtumo priemaišų panaudojimas ruošiant plastišką molio masę išreiškia žymius pokyčius, vykusius įvaldant viduramžių amato technologiją. Kaune šios naujovės pažįstamos per juodos, redukciniėje aplinkoje išdegtos keramikos plitimą. Naujai įkurtuose miestuose šios keramikos pasirodymas siejamas su pirmuoju miesto augimo etapu (Rytų Vokietijoje, Lenkijoje tai XIV–XV a. laikotarpis, Lietuvoje – XIV–XV a. sandūra–XVI a. pradžia). Plitimui įtakos turėjo atvykėliai pirkliai, besikuriantys amatininkai, puoselėję ir naujausias stilių bei technologijų tradicijas. Šis reiškinys (spartesnis ar lėtesnis redukcinės keramikos plitimas) panašiu metu nustatytas daugelyje Rytų Pabaltijo, Lenkijos miestų (Kruppe, 1981). Kauno archeologinė medžiaga at-

6 pav. * – cilindrinų (lovinių) koklių radimvietės senamiestyje. M. Bertašiaus brėž.
Fig. 6. * – the sites with trough-shaped tiles on the old town area.

skleidžia labai spartų šios keramikos plitimą XV amžiuje didelėje senamiesčio dalyje (3 pav.). Redukcinėje aplinkoje išdegtos keramikos plitimas sutampa su miestų kūrimo procesu (miestų lokacija), su miesto teisinės sistemos taikymu. Augančiame Kaune įsikuriantys pirkliai, amatininkai propagavo naują gyvenimo stilių, naujas technologijas. Neabejotina keramikos sklaida atspindi ir socialinį reiškinį – pradžioje reiškę technologinę naujovę (*high-tech* šių dienų akimis), labai greitai šie keramikos dirbiniai tampa masine produkcija, skirta socialinės grupės poreikiams tenkinti. Jie liudija apie naujovėmis suinteresuotos miestiečių grupės, kuri įgyja vis didesnę reikšmę kasdieniniame gyvenime, įsitvirtinimą. XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje viduramžių keramikos radimvietės senamiesčio teritorijoje (3 pav.) išreiškia ir čia vykusius viena laikius gyvenimo poky-

čius – naujas statybas ne tik jau suplanuotoje dalyje (sprendžiant iš radimviečių, apgyventi jau visi kvartalai), bet ir prie pagrindinių kelių Vilniaus kryptimi bei prie Nemuno įsikūrusioje gyvenvietėje (28–30 kvartalu). Keramikos technologija, dirbinių radimvietės kvartaluose ir miestiečių sklypuose tampa materialia vykstančio socialinio proceso išraiška. Iš XVI a. vidurio (4–6 dešimtmečių) archeologinės medžiagos stebime staigų keramikos amato pokytį – sparčiai nyksta redukcinė keramika ir masiškai plinta oksidacinėje aplinkoje išdegti dirbiniai. Neabejotinai tai reiškia naują socialiai nulemtą keramikos dirbinių technologijos pokytį.

Tyrinėjant technologiškai gerai pagamintų keramikos dirbinių radimvietes ir jų išsidėstymą senamiesčio teritorijoje (centre ar periferijoje) aiškėja tam

tikri skirtumai. Tokio tipo keramikos telkiniai leidžia vertinti miestiečio užimamą visuomeninę padėtį (jo turimą socialinį statusą) – ji charakteringa turtingesniems namams. Tiesa, namų ūkio skirtumai, kaip tai atspindi ir randamos keramikos rinkinys, tiesiogiai nerodo užimamos socialinės ir ekonominės visuomeninės padėties: skirtingą visuomeninę padėtį užimančių savininkų namų virtuvėje galime atrasti panašią naudotą keramiką (Fehring, 1990, p. 252). Tik koklinė krosnis ir su ja siejamos koklių radimvietės yra tinkami posesijos savininko užimamos visuomeninės padėties indikatoriai.

Koklinės krosnies kilmė ir pritaikymas šildymui tiesiogiai siejamas su Europos civilizacijos pokyčiais. Urbanistinė kolonizacija plito Vidurio ir Rytų Europos pusėn. Didėjantis kambarių skaičius naujo tipo miestiečio name, gerėjančios gyvenimo sąlygos skatino poreikį įsirengti gerą koklinę krosnį. Koklinė krosnis tampa gerovės (*luxury*) požymiu ir atskleidžia tas socialines ekonomines sąlygas, kokios susidarė naujame mieste. Šios tradicijos plitimas pietrytiniame Baltijos regione tiesiogiai siejamas su keramikos gamybos naujovėmis. Koklių forma ir dekoras išreiškia namo statybos naujoves, XIV–XV a. sandūroje pasiekusias Lietuvą. Puodyninius koklius, Lietuvoje pasirodžiusius XIV a. pabaigoje (Bertašius, 2001, p. 38), nebuvo sudėtinga pagaminti. Jie greitai ėmė plisti tarp miestiečių. Miestiečiai, paprastai atvykėliai, stengėsi kurti sekdami vakarietišku modeliu. XV a. pirmojoje pusėje ir viduryje puodyninių koklių radimviečių senamiesčio teritorijoje sparčiai daugėja, jų aptinkama visoje naujai suplanuoto (lokalizuoto) miesto teritorijoje (5 pav.). Kartu tai reiškia žymius socialinės aplinkos pokyčius – naujasis kaunietis siekė kurti tokią aplinką, kokia būdinga vėlyvųjų viduramžių Europos miestui. Tačiau XV a. pabaigoje ėmusiems plisti plokštiniams kokliams reikėjo naujų įgūdžių ir technikos.

Greitą koklių formų ir dekorų kitimą nulėmė XV a. pabaigoje–XVI a. vykęs spartus gyvenamųjų namų dy-

džio, plano ir interjero kitimas. Koklis, kaip dekoratyvinė detalė, buvo stipriai susijęs su vyraujančiais architektūros stiliais. Koklio dekoratyvumas atskleidžia tą reikšmę, kurią šis dirbinys turėjo miestiečio namo interjere. Būdingas pavyzdys – gotikiniai cilindriniai kokliai, puošti nišoje patalpinta sudėtinga reljefine figūra. Tokių koklių krosnys statytos aukštą visuomeninę padėtį užimančių miestiečių namuose, gausios jų radimvietės Vilniaus žemutinėje pilyje (Kuncevičius, Tautavičius, Urbanavičius, 1991). Kokliuose vaizduojamos biblinės scenos, fantastiniai gyvūnai, šventųjų figūros. Dekorai paprastai giminingas Vidurio Europos miestų radiniams. Kaune šių koklių radimvietės išsidėsčiusios didelėje senamiesčio teritorijoje (6 pav.). Kartu jos atskleidžia didėjančias ir intensyvėjančias naujo tipo prestižinių miestiečių namų statybos apimtis. Galima manyti, kad miesto nobilitetas (biurgeriai, tarybos nariai) ėmė statyti namus, kurių vidaus erdvės planavimas atitinka Hanzos sąjungos miestams būdingą modelį.

Ankstyvojo renesanso koklių plokštės turtingai ornamentuotos. Didžiausia jų įvairovė būdinga XVI a. 4–8 dešimtmečiams (Bertašius, 2001, p. 42). Miestiečio interjerą lėmė Šiaurės Vokietijos miestų tradicijos, sudėtingos dviejų trijų sudėtinių dalių vėlyvosios gotikos ar renesanso krosnys glaudžiai susijusios su reprezentacinės patalpos įrengimu biurgerio name (Die Hanse, 1989, p. 399). Namo interjero, namo plano pokyčius bei besikeičiančią buitį išreiškia ir minėtas redukcinės keramikos pokytis į oksidacinę keramiką, kartu atsiranda daugelis naujų, anksčiau nežinotų glazūruotos keramikos dirbinių formų.

XVI a. antroji pusė–XVII a. pradžia – Lietuvos miestų klestėjimo laikotarpis, praturtėję namų savininkai buvo pajėgūs įsirengti puikius namus ir palaikyti aukštuomenės gyvensenos stilių. To rezultatas – XVI a. pabaigoje sparčiai gausėja mūro pastatų. Ryšiai, kelionės padėjo biurgeriams susigaudyti ir sekti hanzeatų (Hanzos sąjungos miestiečių) meno ir architektūros madomis.

Archeologiniai tyrimai atskleidžia miestiečio sklypo erdvės planavimo būdą. Tokia patirtis – sudėtingas procesas. Miesto suvokimas plėtojasi keliais būdais, kurie yra unikalūs ir būdingi archeologijai: galimybė studijuoti procesą (pastatų, sklypo plano kaitą) laiko atžvilgiu ir tuo pat metu analizuoti archeologinės medžiagos (artefaktų, dirbinių formų, tipų, technologijų) pokyčius (Redin, 1992).

Iš archeologinių bei istorinių duomenų galime atsekti keletą šimtmečių trukusią prekybos evoliuciją. Pamažu ji tampa vis labiau reguliuojama ir profesionalesnė. Žvelgiant archeologo akimis atrodo, kad prekybinis ūkis, iš esmės administruojamas Hanzos, tapo aktyviu kūrybiniu elementu formuojant ir plėtojant miestą. XV a. buvo sukurta nauja socialinė aplinka ir matome atsirandantį naują visuomenės sluoksnį. Archeologija tampa priemone, leidžiančia miestą bei jos istoriją vertinti kaip naujų kultūrinių idėjų perėmėją ir tarpininką (Lundberg, 1940). Visa tai galime suvokti remdamiesi Kauno pavyzdžiu – studijuodami keramiką, koklius, namų statybą ir pastato, sklypo ar miesto erdvės planavimą. Archeologiniai duomenys atskleidžia socialinį „veidą“, sužinome tam tikras miesto socialinės sudėties ypatybes, kitimą skirtingais periodais. Miestiečio interjerui keliamus poreikius formavo Baltijos pakrante sklindančios miestietiškos tradicijos. Statyboje vykę pokyčiai tiesiogiai siejosi su socialiniais visuomenės pokyčiais.

Tad prisimenant visus šiuos dalykus, remiantis archeologiniais šaltiniais, tikslinga ieškoti naujų vertinimų ir požiūrių, leidžiančių kitaip žvelgti į svarbų Lietuvos istorijos etapą – miestų raidą ir miesto kultūros tapsmą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Barber M., 1995 – *The Two Cities. Medieval Europe 1050–1320*. London & New York, 1995.

Benevolo L., 1998 – *Europos miesto istorija*. Vilnius, 1998.

Bertašius M., 1987 – *Kauno senamiestis*. Inžineri-

nių žemės darbų archeologinės priežiūros 8 kvartale ataskaita. Kaunas, 1987, mašinraštis.

Bertašius M., 1992 – *Kauno senamiesčio 8 kv. Jėzuitų bažnyčios šiluminių trasų vietose vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita*. Kaunas, 1992, mašinraštis.

Bertašius M., 1993 – *Kauno vėlyvųjų viduramžių keramika // Architektūros paminklai*. Vilnius, 1993. T. 13, p. 13–18.

Bertašius M., 1995 – *Kauno Jėzuitų vidurinės mokyklos (senamiesčio 8 kvartalo) archeologinių tyrimų ataskaita*. Kaunas, 1995, mašinraštis.

Bertašius M., 1998 – *Jėzuitų kvartalo (Perkūno namo skverelio) tyrinėjimai 1997 metais Kaune // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 368–371.

Bertašius M., 2001 – *Kauno koklių dekorų raida // Darbai ir dienos*. Kaunas, 2001. T. 26, p. 37–46.

Bogucka M., Samsonowicz H., 1986 – *Dzieje miast i mieszczaństwa w Plosce przedrozbirowej*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1986.

Butkus V., Oksas J., Vaškėlis A., 1989 – *Kada buvo suplanuotas Kauno miestas // Architektūros paminklai*. Vilnius, 1989. T. 12, p. 11–15.

Die Hanse, 1989 – *Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos*. Hamburg, 1989. T. 1.

Fehring G., 1990 – *Beiträge der Archäologie zur Erforschung Topographischer, Wirtschaftlicher und Sozialer Strukturen der Hansestadt Lübeck // Archäologische Stadtkernforschungen in Sachsen. Ergebnisse–Probleme–Perspektiven*. Berlin, 1990, p. 229–254.

Kiaupa Z., 1979 – *1408 metų Vytauto privilegija Kauno miestui // Lietuvos istorijos metraštis*, 1979. Vilnius, 1981, p. 5–25.

Kiaupa Z., 1992 – *Pirmosios Kauno miesto privilegijos // Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*. Vilnius, 1992. T. 2, p. 6–39.

Kruppe J., 1981 – *Garncarstwo późnourzędniowieczne w Polsce*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1981.

Kuncevičius A., Tautavičius A., Urbanavičius V., 1991 – *Archeologiniai tyrimai*. Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. Vilnius, 1991, p. 8–51.

Lietuvos, 1987 – *Lietuvos architektūros istorija*. Vilnius, 1987. T. 1.

Lundberg E., 1940 – *Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden*. Stockholm, 1940.

Mekas K., 1993 – Kauno pilies archeologiniai tyrimai jos architektūros raidai nušviesti // Architektūros paminklai. Vilnius, 1993. T. 13, p. 3–12.

Oksas J., 1989 – Nuo pirmųjų Kauno miesto sienų iki XIX amžiaus gynybinių įrenginių // Architektūros paminklai. Vilnius, 1989. T. 12, p. 3–10.

Piekalski J., 1997 – Topographische Struktur Breslaus (Wrocław): zwei Typen der mittelalterlichen Stadt im mitteleuropäischen Binnenland // Urbanism in Medieval Europe. Papers of the “Medieval Europe Brugge 1997” Conference. Zellik, 1997, Vol. 1. p. 219–225.

Redin L., 1992 – In the Periphery of the Hansa – A Swedish View on Urbanization // Archaeologia Elbingensis. Gdańsk, 1992. Vol. 1, p. 179–183.

Rębkowski M., 2001 – Pierwsze lokacje miast w ksi-

ęstwie Zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe. Kołobrzeg, 2001.

Velimsky T., 1990 – Archäologie und Anfänge der mittelalterlichen Städte in Böhmen // Archäologische Stadtkernforschungen in Sachsen. Ergebnisse-Probleme-Perspektiven. Berlin, 1990, p. 121–157.

AN ARCHAEOLOGICAL VISION OF A MEDIEVAL TOWN

Reikšminiai žodžiai – keywords: Kauno miestas – Kaunas city, senamiestis – old town, kultūrinis sluoksnis – cultural layer, archeologinė medžiaga – archaeological material, gotika – gothic, renesansas – renaissance.